

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 27/2 (Aralık / December 2022), 73-90

Kutsalın Futboldaki Tezahürleri
Manifestations of Divinity in Football

Ali ALBAYRAK

Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Akdeniz University Faculty of Theology Department of Religion
Sociology, Antalya/Türkiye
alialbayrak@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0003-0558-2612

Salih Emre KARAYEL

Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim
Dalı
PhD. Student Akdeniz University Faculty of Theology Department of Religion
Sociology, Antalya/Türkiye
emrehey@hotmail.com ORCID: 0000-0002- 0272-135X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 20 Eylül/September 2022 Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Kasım /November 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2022 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as

Albayrak, Ali – Karayel, Salih Emre. " Kutsalın Futboldaki Tezahürleri ". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2
(Aralık 2022), 73-90.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1177564

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No
plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada
belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and
writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ali Albayrak – Salih Emre Karayel).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Manifestations of Divinity in Football

Abstract: Football has always been competition and a spectacle, affecting every society familiar with it in every era throughout history. Primarily emerging as a military practice and a show to entertain the upper class, football has progressed significantly in time and become one of the most note-worthy branches of sports in the modern day. Beginning in the 19th century, globalization and the development of mass media enabled football to expand its audience wider, and now, it is among many arenas for international competition. As it is a human attempt, it also includes many cultural elements. Therefore, football is more than a simple game; it has now become a game associated and interpreted with many social, economic, and cultural events. When we observe the relationship between football and countries, we see that national players who contribute highly to their own national team's success have become myths and put on a pedestal, considered different than people who are deemed normal by the public eye, due to their supreme talent in football. In this study which aims to determine the manifestations of divinity in football, the documentation method was used. The concepts and symbols detected within this framework were subjected to ethnomethodological analysis and the results were interpreted. The most significant result obtained from this study is that individuals or groups of people maintain their relationship with the divine somehow without needing a traditional religious institution in the post-modern era.

Keywords: Manifestation, Divine, Religion, Football, Phenomena

Kutsalın Futboldaki Tezahürleri

Öz: Tarih boyunca futbol oynandığı her dönemde toplumları etkileyen önemli bir rekabet ve görsel şölen olmuştur. Başlangıçta askeri talim ve üst düzey sınıfı eğlendirmek amacıyla ortaya çıkan futbol, zamanla kurumsallaşma açısından önemli bir ilerleme kaydederek çağımızın popüler spor oyunlarından birisi haline gelmiştir. 19. yüzyıldan itibaren küreselleşme ve kitle iletişim araçlarındaki gelişmeyle beraber daha geniş bir halk kitesine ulaşmaya başaran futbol artık günümüz dünyasında ülkelerin rekabet alanlarından birisi haline gelmiştir. Bu sportif faaliyetlerden birisi olan futbol, insani bir girişim olması hasebiyle içinde birçok kültürel öğeyi bünyesinde barındırmaktadır. Futbol bu özelliği sebebiyle basit bir oyundan öte pek çok sosyal, ekonomik ve kültürel olguyla ilişkilendirilen ve anlamlandırılan bir oyun hâline gelmiştir. Bugün ülkelerin futbol ile olan ilişkileri incelendiği zaman kendi milli takımlarının başarısında büyük pay sahibi olan futbolcuların, üstün futbol yeteneği sayesinde adeta mitleştirilerek içinde yaşadıkları toplumun gözünde sıradan insanlardan farklı konumda değerlendirildiği görülmektedir. Amacı kutsal futboldaki tezahürlerinin tespit edilmesi olan bu çalışmada, dokümantasyon metodu kullanılmıştır. Bu çerçevede tespit edilen kavram ve semboller etnometodolojik analize tabi tutularak yorumlanmıştır. Bu çalışmada tespit edilen en önemli husus post-modern çağda bireylerin veya grupların kutsal ile ilişkisini geleneksel dini kurumlar olmadan da bir şekilde devam ettirmeleridir.

Anahtar Kelimeler: Tezahür, Kutsal, Din, Futbol, Fenomen

Extended Summary: Predicted by some researchers that with the process of modernization and secularization, religion would lose its former power over social life, and even that religion would be completely erased from all areas of social life and disappear. However, in the environment of religious pluralism brought about by the post-modern era, is seen that people turn to some searches to express their religious feelings and personal aspirations. Observed that individuals and societies try to fill this spiritual void through non-religious sacrosanctity that they glorify individually and collectively. One of these quests is football. Football fulfills the functions expected of religion in an

instrumental way, both in terms of appealing to the viewing pleasure of the spectators and reflecting the hidden longings lying in the collective memories of societies on the green arenas. Today, it is seen that supporter groups identify some football players with mythological heroes and even go one step further and turn them into objects of worship.

Football has gradually increased interest in itself and has become an indivisible part of our lives. Today, with the global economic market they create, football clubs, which attract large masses of people, are the cultural representatives of the countries in which they are located in various organizations and international competitions. Footballers are regarded as the "God of Football" because of their football skills on the green areas, as well as their ability to meet the expectations of the supporters of their country and the club they play for.

The problem of this study, whose aim is to identify the manifestations of the tersanctus in football, consists of the questions of what are the factors that are effective in the changes in the image of the tersanctus that emerged differently from the traditional understanding, and which stages this sanctification process emerged as a result of. This research is a theoretical study and documentation method was implemented. In this framework, first the history of football and its functions are explained, and then the adventure of the sacralization of football is examined. The concepts and symbols influential in the rise of their disciplines and rituals were analyzed through ethnomethodological methodology.

Interest in football is more intense than in other sports. The main theme of the sports agenda is football competitions. football culture has been shaped around mythic themes, hidden longings, and desires in the collective memory of societies. While football was initially a simple recreational and entertaining activity, over time it has not been able to free itself from cultural articulations dominated by nationalism, religious themes, and politics. The main factor underlying the fact that football, which is subjected to an intense process of explanation today, is such a complex phenomenon is that it fulfills different functions.

Football has succeeded in positioning itself in an oppositional line against the impositions and discourses of modernism. In a period of intense migration from rural areas to big cities, it can be said that workers who were overwhelmed by the tiring atmosphere of the monotonous work life created by the dominant capitalist relations had the opportunity to rest their souls freely thanks to football. In this respect, it can be said that football has a liberating function as it offers the opportunity to create a subculture or counterculture that is in opposition to the existing order.

Football has increased its popularity even more today thanks to its mythic, religious and class characteristics as well as its connection with symbolic values. Football brings millions of people to rouse up at the same time, excites them and gives them moments of intense emotion, giving them an atmosphere of excitement and emotion that routine life cannot provide. Football is now recognized by social scientists as a form of contemporary paganism. Football, one of the areas where non-religious sacrosanctity is visible, owes its appeal to its ability to create an atmosphere of euphoria by putting the spectators in a trance state. The way to make sense of football today is through the relationship between non-religious sacrosanctity and secularism. It is stated that two types of secularization emerged with modernization. The first secularization process is identified with modernization and is claimed to result in religion losing its former power over all institutions of social life. The second secularization process is related to the post-modern process and continues with the religiousization or sacralization of all kinds of worldly phenomena that are human products.

The theoretical and practical data obtained from studies on the subject show that in an increasingly globalized world, two different fields such as religion and sports are getting closer to each other, just as many fields are getting closer to each other. In fact, the fields of sport and religion, which are dominated by two opposing and mutually exclusive worldviews, seem to have brought the

metaphysical and physical fields closer together. Undoubtedly, social changes and transformations have a significant impact on this. Footballers have become an important religious-social phenomenon that has taken on a sacrosanctity identity through their talent. In mind's eye of supporters, all these events have made the footballers look like a good holy who does not keep silent in the face of injustice, who stands by the oppressed, and has elevated them to the status of an innocent saint. For supporters who place football at an important point in their lives, there is someone other than the players to blame for every match that ends badly, while the team becomes legendary in matches that are won. The statements of commentators and administrators are transformed into mythical stories. Mourning when defeated, celebrating when won, praying, and making offerings can be seen as acts of sacralization by modern urban people. It is seen that the love and loyalty for football has led to the perception of this sport, which drags the masses after it, as a religion. It is understood that the grayle and the cup, which are among the symbols of Christianity, have similarities in terms of function of the saints and talented footballers, the sanctuary, and the stadiums where the games are played. In this respect, there is a close relationship between tersanctus and football. Funeral ceremonies of fanatical football supporters can be a good example in this regard. Rituals such as putting football crampons on the graves of these fans, asking the direction of the tomb to be directed towards the stadium, and the supporter group accompanying mourning are applications that show that football has much deeper meanings for some than a simple game.

Giriş

Küreselleşen dünyanın rekabetçi ortamında ülkelerin sportif anlamda elde ettikleri başarılar kendilerini dünyaya tanıtma açısından onlara önemli bir prestij sağlamaktadır. Futbol, onu izleyenlere oyun zevkinin yanında eğlence, güç, zafer, üzüntü, sevinç, milli gurur ve hepsinden de öte bireylerin ve toplumların kendi kimliklerini ifade edebildikleri bir anlam dünyasının kapılarını aralamaktadır. Sosyal bilimciler futbolun büyük kitleleri harekete geçirebilme potansiyeline sahip sosyal bir fenomen olduğu görüşünde hemfikirlidir. Zira günümüzde farklı taraftar toplulukları futbol uğruna birbiriyle çatışabildiği gibi milli maçlar etrafında kenetlenerek bir araya gelebilmektedir. Bu yönüyle futbol, toplumların beklentilerini, özlemlerini, hayata bakış açılarını yansıtmaya sebebiyle sosyologlara önemli malzemeler sunmaktadır.

Post-modern dönemde geleneksel dinlerin yerine alan ve bireylerin anlam dünyasına katkı sağlayan her türlü insani girişim aslında "kutsal" arayışının bir ürünüdür. Bu insani girişimlerden birisi olan futbol, özellikle Latin Amerika ülkelerinde bir yaşam felsefesi haline gelerek, milli kimlik bilincinin oluşmasında önemli katkılar sunmuştur. Futbolcuları bu kadar önemli kılan husus ise ulusların dünyadaki yerini konumlandırmaları konusunda onlara fırsat sunmuş olmasıdır. Bu noktada özellikle futbolcuların takımlarının başarısında oynadığı rol önem arz etmektedir.

Özellikle modernleşme ve sekülerleşme süreciyle beraber dinin toplumsal yaşam üzerindeki eski gücünü kaybedeceği hatta dinin sosyal yaşamın her alanından tamamen silineceği ve yok olacağı öngörülmüyordu. Post-modern dönemin getirmiş olduğu dini çoğulculuk ortamında insanların dini duygularını, kişisel özlemlerini ifade etmek için birtakım arayışlara yöneldikleri görülmektedir. Bireylerin ve toplumların oluşan bu manevi boşluğu bireysel ve kolektif olarak yücelttikleri din-dışı kutsallıklar aracılığıyla doldurmaya çalıştıkları gözlenmektedir. Bu arayışlardan birisi olan futbol, hem izleyenlerin seyir zevkine hitap etmesi hem de toplumların kolektif hafızalarında yatan gizli özlemleri yeşil sahalarda yansıtmaya bakımından aslında dinin kendisinden beklenen fonksiyonları araçsal olarak yerine getirmektedir. Bugün artık bazı taraftar gruplarının kendi takımları ve ülkeleri için önemli gördükleri futbolcuları eski zamanlardaki olağanüstü güçlerle bezenmiş mitolojik kahramanlarla özdeşleştirdikleri hatta bir adım daha ileri giderek onları birer kült (tapınma) nesnesi haline dönüştürdükleri görülmektedir.

Her geçen yıl kendine olan ilgiyi arttıran futbol artık hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bugün yarattığı global ekonomik pazarla geniş halk kitlelerini peşinden sürükleyen futbol kulüpleri, çeşitli organizasyon ve uluslararası müsabakalarda buldukları ülkelerin kültürel temsilcileri konumundadır. Futbolcular, yeşil sahalardaki futbol yeteneklerinin yanında ülkelerinin ve oynadığı kulüp taraftarlarının beklentilerini karşılaması sebebiyle “Futbolun İlahı” olarak kabul edilmektedirler.

Nerdeyse bütün dinlerde karşımıza çıkan kutsal kavramı, karmaşık yapısı nedeniyle birçok dilde farklı şekilde tarif edilmektedir. İngilizce’de kutsal ifade etmek için kullanılan “sacred” kelimesi, Latince kökenli olup “sanctum” kelimesinden türemiştir. İnsanlar tarafından hürmet gösterilen nesnelere “sacred” kavramıyla ifade edilirken, Tanrı tarafından kutsal kabul edilen nesnelere “holy” şeklinde ifade edilmektedir. İlahi bir güce göndermede bulunan “sanctum” kavramı realitede de karşımıza çıkmaktadır. Tanrı’nın lütfuna mazhar olmuş ve bunu da davranışlarıyla gösteren veli, eren, aziz gibi anlamları ifade eden “Saint” kelimesi “sanctum” kelimesinin bir türevidir¹. Alman ekolünün önemli temsilcilerinden olan Rudolf Otto kutsalı cezbedici bir korkunun ve saygı uyandıran bir şeyin tecrübe edilmesi şeklinde tanımlamaktadır. O, dinin özünde bu düşüncenin yattığını belirtmektedir.² Kutsal olağanüstülüğü, sıra dışılığı, bu evrenden gelmeyen bir gücü içinde barındırmaktadır. Bu yönüyle kutsalın bireyler ve toplumlar üzerinde bıraktığı etki birbirinden farklı olmaktadır.³

Kutsal, çeşitli nesnelere, mekân ve zamanlarda tezahür ederek kendini görünür kılar. Tüm bu farklı tezahürlerinin ortak gayesi kutsalın kendisini bilinir kılmasıdır. Bu tezahürler, birbirinden oldukça farklı olsa da insanlara aynı mesajı sunar ve kutsalın kendine özgü yapısını ortaya koyar. Eliade, kutsalın tezahürünün kutsal ve kutsal-olmayanın diyalektiği neticesinde açığa çıktığını belirtmiştir.⁴ Kutsalın ortaya çıkışında etkili olan bu diyalektik süreç belirli bir zamana ve mekânla sınırlı değildir. Kutsalın tezahürünün örneklerini tarihin herhangi bir döneminde de görmek mümkündür. Diyalektik sürecin temel mantığı kutsalın bizatihi değil kendisini aracı kılarak tezahür etmesidir. Tezahür ediş şekli ise somut nesne ve simgeler ya da kolektif hafızanın ürünleri olan mitler aracılığıyla olmaktadır.⁵

Kutsalın tezahürünü ifade etmek için kullanılan kavramlardan birisi de hiyerofani’dir. Yunanca bir sözcük olan hiyerofani (hierophany) hieros (kutsal) ve phainein (göstermek) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur.⁶ Hiyerofaniler kutsal ile insanlar arasında aracı konumunda olup kendiliğinden ortaya çıkmaz. Tabiatüstü ilahi bir gücün veya kutsalın, onunla temas ederek tecelli etmesi sonucunda oluşur.⁷ Eliade, bir insanın sevdiği, ona karşı aşkın bir hisle bağlandığı herhangi bir canlı ve objenin hiyerofani olma ihtimalinden bahsetmektedir. Yaşadığımız evrende birey ve toplumların bir şekilde etkileşim kurarak düşünsel ve ruhsal boyutta etkileme gücüne sahip herhangi bir şeyin kutsal olma potansiyeli bulunmaktadır. Bu bağlamda tarihteki tüm meslek ve sanat dalları, spor organizasyonlarının, oyun ve kutlama etkinliklerinin ve bu alanlarda kullanılan araç ve gereçlerin dinsel bir kökeninin bulunduğu veya zamanla tapınmayla önem kazandıkları bilinmektedir. Bu listeye daha da genişletirsek, günlük ve dönemsel alışkanlıklar (avcılık, balıkçılık,

¹ Ahmet Güç, “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı”, Ankara: Dinler Tarihi Araştırmaları I Sempozyum: 6-9 Kasım 1996. (1998),337-353.

² James L. Cox, *Kutsalı İfade Etmek Din Fenomenolojisine Giriş*. çev. F. Aydın (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2018), 22-23.

³ AsımYapıcı, “Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamlara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış: Çukurova Üniversitesi Örneği”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2/7 (2004), 169-206.

⁴ Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*. çev. C. Soydemir. (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 140.

⁵ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*. çev. L. Aslan. (İstanbul: Kabaalçı Yayınevi, 2003), 37,49.

⁶ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 20.

⁷ Demirci, Kürşat. “Kutsiyet”. TDV. İslam Ansiklopedisi. XXVI. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 2002, 495-496.

tarım, vb.) sosyal hayatımızdaki tüm fiziksel aktiviteler (cinsel yaşam, beslenme, vb.) ve dilsel habitusumuzdaki belli başlı sözcük ve kavramlar da benzer aşamalardan geçerek kutsal bir anlama büründüğünü söylemek mümkündür.⁸ Tarih boyunca insanoğlu bizzat tecrübe ettiği ya da çevresinde şahit olduğu birtakım olaylara kutsallık atfetmiş, onları yaşadığı dini inançların bir tezahürü olarak görmüştür.⁹

Dinler tarihi kutsalın değer kaybetmesi ve sonra tekrar değer kazanmasından ibarettir. Bu bağlamda putperestliği ve put kırıcılığı kutsalın insan zihnindeki yansımalarının davranışa dönüşmesi şeklinde okumak gerekmektedir. Kutsalın algılanış biçimi zamana ve mekâna göre değişiklik göstermektedir. Gelen vahiylerin kendi zihinsel ve kültürel durumlarına uygun olduğuna kanaat getiren insan için eski kutsalların tezahür edilmiş biçimleri dinsel düzlemde putperestlik olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte kutsalın tezahür edilmiş biçimi somut bir nesne, bir simge, tanrısal bir figür şeklinde olabileceği gibi soyut bir düşünce, bir ahlak kuralı ya da mitolojik bir anlatı şeklinde de olabilmektedir.¹⁰

Tarih boyunca dindar insanlar mutlak bir hakikatin varlığını kabul etmekte; fakat bu mutlak gerçekliği tam anlamıyla kavrayabilmenin ve anlam kargaşasından kurtuluş yolunun kutsal aracılığıyla mümkün olduğunu düşünmektedirler. İnsanlar hakikatin onda görünür kılındığına inandığı kutsal'a her daim inanmış ve hayatlarını kutsalın onlara sunduğu davranış örüntülerine göre şekillendirmiştir. Eliade, günümüz insanının ise kutsaldan arındırılmış bir dünya hayal ettiğini; ancak bu çabalar beyhude olduğunu belirtmektedir. Ona göre insanların çoğu farkında olmaksızın kutsalın belleğinden beslenmektedir. Modern insan, kutsalı tarihin belli bir dönemindeki insan bilincinin bir ürünü olması sebebiyle miladını doldurarak işlevsiz hale geldiğini iddia etmektedir. Ancak Eliade, bu görüşe karşı çıkararak kutsalın aşılmaya çalışıldıkça bir şekilde ortaya çıkacağını iddia etmiştir. Yaşadığı evrenin bir parçası olan insanın kutsalı inkâr etmesi kendi varoluşunu yok sayması anlamına gelir ki bu da pek mümkün gözükmemektedir. Modern insanın din-dışı olarak gördüğü davranışların altında bile kutsalın izlerini görmek mümkündür. Eliade, modern insanların davranışlar örüntülerini ataları olan arkaik insanlardan aldığını belirtmiştir. Ona göre atalarından miras yoluyla alınan bu davranış modelleri kutsalın etrafında şekillenmiş olup ne kadar silinmek istense de kendisini bir şekilde muhafaza etmiştir. Bu yüzden modern insan istemese de geçmişin ürünü olan bu mirası taşımak zorundadır. Eliade, modern insanın sergilediği davranışlarda çoğu zaman dinsel izlerin fark edilmediğini savunmuştur. Kutsal, kendisini modern insanının bilinçaltının bir köşesinde farklı formlar ve görüntüler (mitolojik, batıl inanç, tabu, vb.) altında gizli bir şekilde muhafaza etmeyi başarmıştır.¹¹ Kutsalı bilinç düzeyinde hissedenden arkaik insanın bunu gerek ritüellerinde gerekse sosyal hayatında bir biçimde yansıttığı görülmektedir. Arkaik insanın aksine modern insanın kutsalı deneyimlemesi dolaylı bir şekilde olmaktadır. Özellikle sinema ve kitaplarda mitolojik öğelere vurgu yapılmasının altında yatan en önemli sebebin kutsalın izlerini arama isteği olduğu düşünülmektedir.¹²

Amacı kutsalın futboldaki tezahürlerinin tespit edilmesi olan bu çalışmanın problemi, geleneksel anlayıştan farklı olarak ortaya çıkan kutsal imajındaki değişikliklerde etili olan faktörlerin neler olduğu ve bu kutsallaştırma sürecinin hangi aşamalar sonucunda ortaya çıktığı sorularından oluşmaktadır. Bu araştırma teorik bir çalışma olup dökümantasyon metodu uygulanmıştır. Bu çerçevede İlk önce futbolun tarihçesi, işlevlerinin neler olduğu açıklanmış, daha sonra futbolun

⁸ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 36,37.

⁹ Münir Yıldırım, "Mircea Eliade'de "Kutsal ve Kutsal Zaman Kavramı". *Dini Araştırmalar*, 10/28 (2007), 62.

¹⁰ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 48-49.

¹¹ Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*. çev. M. Ali Kılıçbay (İstanbul: Alfa Yayınevi, 1991), 178-188.

¹² Jean Bies, "Şamanizm ve Edebiyat". çev. H. Köser. *Din ve Fenomenoloji*. ed. Constantin Tacou. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 99.

kutsallaştırılması serüveni incelenmiştir. Öğreti ve ritüellerinin ortaya çıkışında etkili olan kavram ve semboller etnometodolojik¹³ yöntemle analiz edilmiştir.

1.Futbolun Tarihçesi

Türkçeye “ayak topu” şeklinde çevrilen futbol kelimesi, İngilizce’deki *foot ve ball* kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş bir oyun türünü ifade etmektedir. Nasıl oynanacağı uluslararası kurallarla önceden tespit edilmiş olan bu oyunda, yaratıcı zekâ, beceri ve şans faktörünün yanında fiziksel, ruhsal ve zihinsel özellikler de belirleyici rol oynamaktadır.¹⁴ Futbolun ortaya çıkışı ile ilgili kesin bir tarih bulunmama birliktelikte bu oyunun zaman ve mekân açısından her yerde oynanabilecek bir oyun türü olması sebebiyle başlangıcının insanlığın ilk dönemlerine kadar uzanabileceği düşünülmektedir. İnsanlar, tarih boyunca oyun ve eğlence aracı olarak yerde yuvarlanan cisimlere dokunmaktan ve onların peşinden koşmaktan zevk almıştır. Bu yönüyle top, insanların en çok ilgisini çeken oyun aracı olmuştur. “Küreyi andıran yuvarlak cisimler, tarihin ilk dönemlerinden bu yana hemen her türlü oyunda top işlevini görmüş, insanlara topla oynama zevkini ve heyecanını hissettirmiştir. Neredeyse bütün coğrafi bölgeden, her millettten ve din grubundan insanların yoğun ilgi gösterdiği top, futbolun başını çektiği birçok spor dalının ana enstrümanı olmuştur.”¹⁵

Futbolun tarihsel süreci incelendiği zaman başlangıçta eğlenme ya da boş zaman aktivitesi olarak ortaya çıktığı görülmektedir. İlerleyen zamanlarda sanayileşme ve küreselleşme süreciyle birlikte futbolun işlevsel olarak dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Futbol artık sadece zevk için oynanan bir oyun olmaktan öte kültür endüstrisinin tüketim nesnesi haline gelmiştir. İçerisinde ideolojik unsurları da barındıran futbol, siyasetten ekonomiye kadar pek çok alanda daha fazla görünür olmuştur.¹⁶

Futbol oyununun bugün bildiğimiz modern tarzda olmasa da Orta Amerika’dan eski Çin’e, Mısır’dan Eskimolara kadar dünyanın hemen her köşesinde en eski çağlardan bu yana yaygın bir şekilde oynandığı bilinmektedir. Bu top oyunları arasında tarihsel bir bağ bulunmamaktadır. Her bir bölgede oynanan oyun kendi kültürel ve tarihsel bağlamında diğerinden bağımsız bir biçimde gelişmiştir. İnsanlar bu oyunlar aracılığıyla aynı anda birden fazla ihtiyacını gidermiştir.¹⁷

Yazılı kaynaklarda futbolun ilk defa M.Ö. 5000-2500 arasında Çin’de ve benzer tarihlerde Mısır’da oynandığı ifade edilmektedir. Çin’de ayakla oynanan bu oyuna “Tsu Chu” denmektedir. Çince Tsu “ayakla vurma”, Chu ise “içi tüy veya hayvan kılıyla doldurulmuş deri top” anlamına gelmektedir. Oyunda amaç topu ayakla sürüyerek, 30- 40 cm çapındaki ağla örülü bir delikten geçirmektir. Futbolu ifade etmek için kullanılan Tsu Chu oyununun nasıl ve hangi amaçla ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Eldeki bilgiler futbolun o zamanlarda hükümdarın özel gününü kutlama amacıyla oynanan eğlence türü bir etkinlik olduğunu göstermektedir.¹⁸ Kısa sürede yaygın bir hale gelen bu oyun sadece askerlerin oynadığı bir oyun olmaktan çıkmış, rahipler, generaller ve imparatorlar gibi seçkin sınıfın da ilgi alanına girmiştir (Stemmler,2000:13-14). Eğlence amacının yanında futbolun Çin kaynaklarında askeri amaçlı olarak da oynandığı belirtilmektedir. Çin’de imparator Huang-ti’nin, askerlerinin çevikliğini ve kondisyonunu arttırmak için yere dikilmiş iki

¹³ Etnometodoloji: Bir grubun veya topluluğun zihin dünyasında gerçekliğin nasıl anlamlandırıldığını açıklamaya çalışan yöntemdir (Garfinkel-1967).

¹⁴ Ahmet Apaydın, *Futbola Giriş* (Bursa: Akmat Akınoğlu Matbaacılık, 2000), 4.

¹⁵ Mahmut Okur, *Özdeşleşme ve Bağlılık Çerçevesinde Futbol Taraftarlığı: Bozbaykuşlar Örneği*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014, 11.

¹⁶ Güven Büyükbaykal, ve Meltem Kaya, “Tüketim Toplumu Bağlamında Futbolun Endüstrileşmesi: 3 Büyük Takım Taraftarları Üzerinden İnceleme”. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 5/2 (2019), 685.

¹⁷ Theo Stemmler, *Futbolun Kısa Tarihi*. çev. N. Aça. (Ankara: Dost Kitapevi, 2000), 10.

¹⁸ İrfan Erdoğan, “Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26/2 (2008) 11-12.

mızrak arasından bir topu ayakla tekmeleterek talim yaptırdığı kaynaklarda belirtilmektedir. Bu bağlamda askerlerin fiziksel yeterliğe ulaşabilmesi için futboldan istifade edildiği görülmektedir.¹⁹

Japonlar, Çinlilerden aldıkları futbolu kendi kültürlerine göre özgün bir biçimde geliştirmişlerdir. VII. yüzyıldan itibaren oynanmaya başlayan Japon "*kemari*" bereket mitleriyle güneş kültünün iç içe geçtiği bir top oyunudur. Bir başa deyişle dini bir ritüelin oyuna dönüşmüş halidir. Söz konusu ritüelin eski kozmogoni mitleriyle bir bağlantısının olduğu düşünülmektedir. Bu oyun ağaçlarla çevrilmiş dikdörtgen bir sahada ve top havada paslaşarak oynanmaktadır. Oyundaki en önemli kural oyuncuların topu yere düşürmemesidir. Oyundan önce bir Şinto rahibi tapınaktan bir top alarak onu bir akçaağaç dalına asar ve o yılki hasadın bereketli olması için dua eder. Bu oyunda top, güneş ile özdeşleştirilmektedir. Japon mitolojisinde imparatorluğunun soyunun güneş tanrıçasından geldiğine inanılmaktadır. Bu yüzden bu oyundaki amaç topu daima havada tutmaktır. Bu durum Japonların bayrağında da sembolik olarak kendini göstermiştir. Japon bayrağındaki kırmızıyla parlayan güneş figürü bunun bir yansımasıdır. Bu yüzden kameri başlangıçta yalnızca imparatorluğa yakın kesim tarafından oynanan bir oyun iken daha sonraları alt kesimdeki grupların da (rahip ve samurayların) oynamasına müsaade edilmiştir.

Futbol ile ilgili tarihi eser ve görsel dokümanlara Mısır'da da rastlanılmıştır Mısır'daki Merruka mezarlarında bulunan resimlerde, çeşitli sporculara ait figürlerinin yanı sıra, ayakla top oynayan insan şekillerine de rastlanmıştır.²⁰ O zamanlarda oynanan top oyunları Firavun ve belli Tanrıları eğlendirmek amacıyla organize edilmekteydi. Mısır'ın iklim yapısı sayesinde bu toplardan bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. 2500 yıl öncesine ait olan bu toplar deri ve keten karışımı olup bugün Kahire, Berlin ve Londra müzelerinde sergilenmektedir.²¹ M.Ö. 1500'lerde Amerika kıtasında Aztek, Maya ve Kızılderili kültürüne ait top oyunlarına rastlanılmıştır.²² Meksika ve Peru yerlilerine ait olduğu sanılan bazı tapınak ve anıtlardan, gün yüzüne çıkarılan duvar kabartmaları ve bulunan heykellerden futbol benzeri oyunların oynandığı anlaşılmaktadır. Hatta bu "ayak topu" oyununun tapınaklarda kutsal bir oyun olarak oynandığı da düşünülmektedir.²³ Görüldüğü gibi futbol ilk başladığı dönemde aristokrat kesime hitap eden ve askeri düzen için oynanan bir oyunken zaman içerisinde dönüşüm geçirerek toplumları eğlendirmek amacıyla oynanır hale gelmiştir.²⁴

Futbol ismi yazılı belgelerde ilk defa 12. Yüzyılda İngiltere'de 13. Yüzyılda da İtalya'da kullanılmıştır.²⁵ İngiltere'nin futbolun anavatanı sayılmasının asıl nedeni futbolun 12. Yüzyılda İngiltere adalarında yaygın bir şekilde oynanmasıdır.²⁶ Modern futbolun ilk yazılı kuralları 1848 yılında Cambridge Üniversitesinde oluşturulmuştur. Cambridge kuralları olarak bilinen bu kurallar 1863'te Londra'da kurulan futbol federasyonu tarafından revize edilmiş ve günümüz futbolunun temel yapı taşlarını oluşturan kriterler belirlenmiştir.²⁷ Zamanla futbola olan ilgi ve alakanın artması üzerine, yedi ülkenin federasyonu bir araya gelerek 1904 yılında Uluslararası Futbol Federasyonunu (Federation Internationale de Football Associations) kurmuştur. FIFA bugün Uluslararası futbol

¹⁹ Erdoğan, "Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine", 11-12.

²⁰ Eda Bozköylü, *Dünyada ve Türkiye'de Futbolun Değişim Süreci, 2002-2005 Verileriyle Türkiye'de Oyuncu Performansı Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007. 3.

²¹ Bozköylü, *Dünyada ve Türkiye'de Futbolun Değişim Süreci*, 3; İrfan Erdoğan, "Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine", 12.

²² Dario Azzellini, ve Stefan Thimmel, "Futbolistas: Futbol ve Latin Amerika Umutlar, Kahramanlar, Siyaset ve Ticaret". Futbol ve Latin Amerika Futbolistas. ed. D. Azzellini ve S. Thimmel (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2008), 13.

²³ David Harvey, *The Postmodern Condition: an Enquiry into the Origins of Cultural Change*, 8Cambridge Mass.: Basil Blackwell, 1989, 285

²⁴ Büyükbaykal ve Kaya, "Tüketim Toplumu Bağlamında Futbolun Endüstrileşmesi".

²⁵ Dario Azzellini ve Stefan Thimmel, "Futbolistas: Futbol ve Latin Amerika Umutlar, Kahramanlar, Siyaset ve Ticaret", 13.

²⁶ Bilge Donuk, ve Fatih Şenduran, *Futbolun Anatomisi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017), 285.

²⁷ Stemmler, *Futbolun Kısa Tarihi*, 90.

müسابakalarının düzenlenmesi, oyun kurallarının belirlenmesi ve değiştirilmesi konusunda tek yetkili kurumdur.²⁸ 1928'te Amsterdam'da düzenlenen FIFA Kongresi'nde, 1930'da ilk Dünya Kupası turnuvasının düzenlenmesine karar verildi. FIFA tarafından organize edilen ilk Dünya Kupası maçları, 1930 yılında Uruguay'da yapılmış, Uruguay finalde Arjantin'i 4-2 yenerek ilk dünya kupasının sahibi olmuştur.²⁹

2. Kitlelerin Afyonu Olan Futbol

Marx'a göre din, ezilen insanın içli sesi, kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz olayların ruhudur. Din halkın afyonudur.³⁰ Marx, kendisinin ortaya attığı sosyal yaşamı bilinçler belirler tezinden hareketle gerçekliğin insanın kendisi dışındaki maddi sebeplerin bir sonucu olduğu kadar kendi bilincinin de bir ürünü olduğunu iddia eder. Ancak sosyal olaylar içinde öyle durumlar vardır ki insan onun arkasındaki gerçekliği net bir şekilde göremez.³¹ Toplumsal bir olgu olarak kabul edilen din işte tam bu anda devreye girer ve insanların güç yetiremediği, anlamlandıramadığı toplumsal olaylar karşısında bireylere aldatici bir dünya vaat eder. Bu yönüyle din, yaşanan acı ve ıstıraplar karşısında toplumların oluşturduğu telafi mekanizmasıdır. Halkın gerçekleri görmesini engelleyen, bir başka deyişle kendi üzerinde baskı oluşturan yanılısma durumundan kurtulmanın yegâne yolu dinin ortadan kalkmasıdır.³² Marx dini, gerçekliğin üstünü örten bir yanılısma olarak görmekte ve hakikatin görülmesine engel olan her türlü olguya dinsel atfetmektedir.³³

Birçok muhafazakâr aydının futbolu aşırı düşkünlüğü batıl inançla eşdeğer tuttıkları görülmektedir. Onlara göre futbolu her şeyin üstünde tutan toplumlar, akıl ve muhakeme yeteneğini kaybederek futbolun esiri olup ve onun gereklerini yapmak zorunda kalırlar. Sosyalist aydınlar, futbolun halkların dikkatini ve enerjisini başka yöne kanalize ettiği için devrimin önündeki en büyük engel olarak görmüşlerdir. Buna gerekçe olarak da futbolun işçi sınıfına sadece gösteri sunduğunu, fakat ekmek vermediğini belirtirler. Bu sosyalist aydınlar, futbol tarafından hipnoz edilmiş proletaryanın, sınıf mücadelesine karşı çıkan egemen güçler tarafından koyun gibi güdüldüklerini ileri sürmektedirler.³⁴ Bununla birlikte bazı spor yorumcuları futbolunun toplumların afyonu olduğu söylemine karşı çıktıkları görülmektedir. Onlara göre futbol dinlerin yaptığı gibi herhangi bir inancı asla başkalarına zorla kabul ettirmemiş, düşüncelerinden ötürü kimseyi yargılamamış ve öldürmemiştir. Onlar futbolun sadece bir spor olduğunu, gerçek afyonun halkı açlığa, cehalete, yolsuzluğa mahkûm eden sosyal sistemlerin olduğunu düşünmektedirler.³⁵ Bostancıoğlu solcuların 1980'li yıllar öncesi çift kutuplu dünyadaki futbolu bakış açısını şu cümlelerle özetlemektedir: *"Portekiz'in devrik diktatörü Salazar, 36 yıl boyunca Portekiz'i 3F ile yönetti: Fiesta (bayram), Fado (geleneksel Portekiz müziği), Football (futbol). Dolayısıyla devrimciler arasında futbolu karşı 'halkın afyonu' şeklinde bir ön yargı olunca insanlar 'tarafarlık' kimliğini o dönemlerde çok fazla dışa yansıtmak istemezlerdi"*.³⁶ Boniface'ye (2007:143) göre toplumu oluşturan kitleler kendi aralarında maçlar hakkında ateşli tartışmalar yaparken, halkı ilgilendiren siyasi konular kamuoyunu önünde yeterince tartışılmadan karara bağlanıp uygulanmaktadır. Şüphesiz bu durum demokrasi ilkesiyle çelişmektedir.³⁷

²⁸ Ali Niyazi İnal, *Futbolda Eğitim ve Öğretim*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2004), 19.

²⁹ Milliyet, "Dünya Kpası Ne Zaman Düzenlendi" (Erişim 17/12/2021)

³⁰ Karl Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi*. çev. K. Somer (Ankara: Sol Yayınları, 2009), 192.

³¹ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017)

³² Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi*, 191-192.

³³ Desfor Laur Edles, *Uygulamalı Kültür Sosyolojisi*. çev. C. Atay (İstanbul: Babil Yayınları, 2005), 51.

³⁴ Eduardo Galeano, *Gölgede ve Güneşte Futbol* (İstanbul: Can Yayınları), 2008, 55.

³⁵ Gülşah Pilpil Yöney, *Kitlelerin Afyonu Futbolun Latin Amerika Edebiyatındaki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

³⁶ Adnan Bostancıoğlu, "Taraftar ve Solcu Olmak Dün ve Bugün". *Futbol ve Kültürü Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*. drl. R. Horak, W. Reiter, T. Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

³⁷ Boniface, Pascal. *Futbol ve Küreselleşme*. çev. İ. Yerguz. İstanbul: NTV Yayınları, 2007, 143.

Sporun hedeflenen ve arzu edilen toplum düzeninin tesis edilmesinde takviye edici bir rolü bulunmaktadır. Spor müsabakalarında sporcuların eşit şartlar altında yarışması ya da mücadele etmesinin liberal ve demokratik toplum anlayışını sembolize ettiği varsayılmaktadır. Sporun bu sembolik gücünden faydalanarak idealize edilmiş toplum imajının üretilmesi öngörülmektedir. Bu yönüyle sporun devletin ideolojik aygıtı olması gibi bir işlevinden söz etmek mümkün görünmektedir.³⁸

3.Futbolun Toplumsal İşlevi

Futbola gösterilen ilgi diğer spor dallarıyla kıyaslanmayacak kadar yoğundur. Spor gündemin ana temasını futbol müsabakaları oluşturmaktadır (Bora ve Erdoğan,2020:224). Futbol kültürü, toplumların kolektif hafızasındaki gizli özlem ve arzular, mitik temalar etrafında şekillenmiştir. Futbol, başlangıçta basit bir eğlenme ve eğlendirme amacına yönelik bir etkinlik iken zamanla milliyetçiliğin, dinsel temaların ve siyasetin hâkim olduğu kültürel eklemlerden kendini kurtaramamıştır. Bugün yoğun bir anlamlandırma sürecine tabi tutulan futbolun bu denli karmaşık bir fenomen olmasının altında yatan asıl faktör farklı işlevleri yerine getirmesi yatmaktadır.³⁹

Futbol, modernizmin dayatma ve söylemlerine karşı kendini muhalif bir çizgide konumlandırmaktadır. Kırsal bölgelerden büyük şehirlere yoğun bir göç hareketliliğinin yaşandığı bir dönemde baskın olan kapitalist ilişkilerin yarattığı monoton iş hayatının yorucu atmosferinden bunalan işçilerin, futbol sayesinde ruhlarını özgürce dinlendirme fırsatına kavuştukları söylenebilir. Bu yönüyle futbol mevcut düzene muhalif bir alt veya karşı kültür zemini oluşturma fırsatı sunması sebebiyle özgürleştirici bir işlev görmektedir.

Bilir'e göre işlevselci kuramın önemli temsilcilerinden birisi olan Talcott Parsons'un sosyolojik çözümlerini sporun toplumsal işlevlerini açıklamada kullanmak mümkündür. Örneğin takımların spor müsabakalarında centilmenlik ve fair-play kurallarına riayet edeceklerini beyan etmeleri, saha dışındaki toplumsal istikrar ve düzene katkı sağlayabilir. Diğer taraftan spor kurumunun toplumun diğer kurumlarıyla etkileşim halinde olduğu da söylenebilir. Örneğin sporun çocukların ve gençlerin toplumsallaşması sürecine katkı sağlaması aile kurumuyla; sporun çocukları ve gençleri alkol, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklarından koruyup, sosyal hayattaki kurallara riayet edilmesi gerektiğinin öğretilmesi eğitim kurumuyla; taraftarın maç bileti, tuttıkları takımların lisanslı ürünlerini satın alması ekonomi kurumuyla; uluslararası müsabakalarda takımını desteklemesi ve milliyetçi duygularını ön plana çıkarması siyaset kurumuyla; oyuncuların veya göstericilerin spor ritüelleri ve sevinç gösterileri sırasında dinsel selamlar aracılığıyla mesaj iletmesi din kurumuyla yakından bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.⁴⁰

Heinila ise Parsons'un sosyal eylem teorisiyle özdeşleşen AGIL modeline atıfta bulunarak futbolu bir "toplumsal sistem" şeklinde tanımlamıştır. Heinila, futbolun kurallarını AGIL şemasındaki her bir kavramın işlevsel zorunluluklarına göre uyarlamıştır. Heinila'ya göre, idman kuralları *adaptasyon* işlevini yerine getirmekte; futbolun teknik kuralları *hedefe ulaşmayı* kolaylaştırmakta, hakem kuralları *bütünleşmeye* yardımcı olmakta; rekabet kuralları ise *değer örüntülerini koruma* işlevini yerine getirmektedir.⁴¹

Devletlerin futbol müsabakalarına önem vermelerinin altında elde edilen başarıların uluslararası arenada üstünlük göstergesi ve kendilerine prestij sağlaması yatmaktadır. Bu yüzden devletlerin politikalarını spor politikalarından bağımsız düşünmemek gerekmektedir. Futbol bu yönüyle milli bilincin oluşmasında önemli bir misyonu yerine getirmektedir. Futbolun bu özelliğinin

³⁸ Boniface, *Futbol ve Küreselleşme*, 114.

³⁹ Boniface, *Futbol ve Küreselleşme*, 114.

⁴⁰ Hüsnü Bilir, "Sporun Toplumsal İşlevi: Sosyolojik Bir Yaklaşım". *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12/4 (2020), 30.

⁴¹ Kalevi Heinila, "Football at the crossroads. *International Review of Sport Sociology*". 4/1 (1969), 14.

geçmişte mitlerin milli bilincin oluşmasında oynadığı rolle olan benzerliği dikkat çekmektedir. Taraftarların kendilerini tuttıkları takımlarıyla özdeşleştirilmesi bireylerin kimlik inşasının oluşumunda birinci boyutunu temsil ederken, tuttuğu takımı sahiplenerek karşı tarafı “öteki” kavramıyla özdeşleştirilmesi ikinci boyutu temsil etmektedir. Bir takımın taraftarı olmakla birey kendisini takımın bir parçası gibi hissetmeye başlar. Kurulan bu gönül bağı sayesinde taraftarın takımıyla bütünleştiği görülmektedir. Bu tarz bir özdeşlik neticesinde taraftarların tuttıkları takımların başarılarından kendilerine de pay çıkardığı görülmektedir. Maçlar bu yönüyle toplu yapılan ayinlere benzetilmektedir. Yaşadığımız toplumunu bir ferdi olarak nasıl ki ayin ve ritüeller insanları bir araya toplayarak birlik ve bütünlüğün oluşmasına katkı sağlıyor, mitoslar da bize dünyadaki varlık amacımızı açıklamada bize yardımcı oluyorsa maçlar da benzer fonksiyonları yerine getirmektedir. Özellikle milli maçlar, bireyler ve takımlar üstü bir konumda olup ortak bir amaç etrafında toplanarak birbirimize kenetlendiğimiz karşılaşmalardır.⁴²

Genel olarak sporun bütün dalları özel olarak da futbol toplumun yapısında ve bireylerin kişiliklerinde, ferdi topluma bağlayan moral ve kültürel unsurların sosyal bütünleşme süreci içinde devamlılığı bakımından hem toplum hem de fert açısından hayati bir önemi haizdir. En belirgin özelliklerinden biri toplumsal farklılaşma olan modern toplumlarda artan işbölümü ile toplumsal bütünleşme arasındaki uyumun sağlanmasında spor aktif bir rol oynamaktadır.⁴³

4.Kutsalın Futboldaki Tezahürü

Futbol bünyesinde barındırdığı mitik, dinsel, sınıfsal özelliklerin yanı sıra sembolik değerlerle olan irtibatı sayesinde günümüzde popülaritesini daha da arttırmıştır.⁴⁴ Futbol, milyonlarca insanı aynı anda ayağa kaldırması, heyecanlandırması, yoğun duygu yüklü anları yaşatması bakımından rutin hayatın veremediği heyecan ve duygu atmosferini büyük kitlelere yaşatmaktadır.⁴⁵ Futbol, günümüz sosyal bilimciler tarafından çağdaş paganizmin bir türü olarak kabul edilmektedir. Din-dışı kutsallığın görünür olduğu alanlardan birisi olan futbol, bu cazibesini izleyenleri trans haline geçirerek coşku atmosferini yaratabilmesi yeteneğine borçludur. Bugün futbolu anlamlandırabilmenin yolu din-dışı kutsallık ile sekülerlik arasındaki ilişkiden geçmektedir. Modernleşmeyle beraber iki türlü sekülerleşmenin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Birinci sekülerleşme süreci modernleşmeyle özdeşleştirilmekte ve dinin sosyal yaşamın tüm kurumları üzerindeki eski gücünü kaybetmesiyle sonuçlandığı iddia edilmektedir. İkinci sekülerleşme süreci post-modern süreçle alakalı olup insan ürünü olan her türlü dünyevi olgunun dinselleştirilmesi veya kutsallaştırılmasıyla devam etmektedir. Post-modern süreçle birlikte hedonizm anlayışı toplum hayatında daha fazla egemen olmaya başlamış, medya, spor, kültür endüstrileri kendi istek ve arzularına göre bireylerin zevklerine hitap eden din dışı kutsallıklar üretmiştir. Din-dışı kutsallığın ortaya çıkabilmesi için ortak bir amaca yönelik değerler manzumesinin, karizmatik bir kişinin popülaritesi ve duygu yüklü bir ortamın bulunması gerekmektedir.⁴⁶ Bu duygu yoğunluğunu da futbol sahalarında ve taraftar gruplarının davranışlarında bolca görmek mümkündür.

Thomas Luckman insan doğasını aşan her türlü anlamlar sistemini din olarak kabul etmektedir. Sosyal bütünleşmeyi sağlayan her türlü beşerî girişimi din olarak tanımlayan Luckmann’a göre din sadece toplumsal değil aynı zamanda antropolojik bir fenomendir.⁴⁷ Luckmann,

⁴² Dilaver Demirağ, “Futbolun Büyü’sü Ya Da Top Bir Dünya (mı) dır”, *Ümran Dergisi*, 94 (2002), 85.

⁴³ Mustafa Erkal, *Sosyolojik Açıdan Spor*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1981), 145.

⁴⁴ Ahmet Talimciler, “Futbol Değil İş: Endüstriyel Futbol”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 26 (2008), 91.

⁴⁵ Yusuf Kaplan, “Futbol Pratiğinin Teorisi: Futbol Paganizmi”. *Ümran Dergisi*, 94 (2002), 59.

⁴⁶ Yusuf Kaplan “Bir Futbol Arkeolojisi ve Felsefesi: Neo-Pagan Popüler Kültür Olarak Futbol.” *Bilim ve Akılın Aydınlığında Eğitim (Özel Sayı)*, 57 (2004), 295-300.

⁴⁷ Furseth, Inger ve Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*. çev. İ. Çapçoğlu – H. Aydınalp (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2013), 117.

diğer toplumsal kurumlarındaki ihtisaslaşmadan dinin de kurumsal olarak etkilendiğini, bu durumun ise dindarlık seviyesinde bir azalmanın değil de dinin öznellesmesinin göstergesi olabileceğini belirtmektedir.⁴⁸ Dinin bu yeni sosyal formu Luckmann'a göre bireysel tecrübelerle dayanmaktadır. Modernleşme sürecinin bir ürünü olan dini çoğulculuk bireylere kendi anlam dünyasını inşa edebilmesi için birden fazla seçenek sunmaktadır.⁴⁹ Sosyal bir varlık olan insan kendi başına nesnel bir anlam dünyası inşa edemez⁵⁰. İçinde yaşadığı toplumda kendi benlik algısının inşasının katkıda bulunan her türlü düşünce tarzı, davranış yönelimlerini belirlemede yardımcı olan, toplumsal düzenin meşrulaştırılmasına hizmet eden her türlü anlam sistemi dinin gördüğü işlevi yerine getirebilir.⁵¹ Luckmann, (1967) *Görünmeyen Din* adlı eserinde Berger'in sekülerleşmenin dini alanda bir boşluk doğurduğu iddiasına karşı çıkmıştır. O'na göre, sekülerleşme süreci kurumsal olamayan bir dinin başka deyişle "görünmeyen dinin" kapısını aralamıştır. Görünmeyen din vasıtasıyla bireyler kendi kimliklerini ve anlam dünyalarını inşa etmektedir.⁵² Bu yorumdan hareketle din denilen olgu aslında millî bayramlar, müzik konserleri, futbol maçları gibi kolektif coşkunun ve birlikteliğin deneyimlendiği alanları da kapsamaktadır.⁵³

Popüler bir spor organizasyonu olan futbol bünyesinde barındırdığı din-dışı, siyaset, iktidar, otorite gibi toplumda karşılığı olan kavramlarla "kutsalın" üstlenmiş olduğu işlevleri tek başına yerine getirdiği görülmektedir.⁵⁴ Weber, rasyonelleşmenin etkisiyle büyü bozulmuş dünyada dinin yok olamayacağını, eski gücünü muhafaza edemeyip kendine alanına çekileceğini iddia etmiştir.⁵⁵ Kutsalın çözülme sürecine girmesiyle oluşan boşluğu doldurmak amacıyla yeni kült ve benzeri paralel dini oluşumlarla ortaya çıkmıştır.⁵⁶ Birincil ilişkilerin zayıflayıp bürokrasinin egemen olduğu modern dünyada bireyler zaman mevhumun yaratmış olduğu tekdüzelikten kurtulmak ve hoşça vakit geçirmek için tercihlerini eğlenceden yana kullanmaktadır. Bu noktada futbol hem hoşça vakit geçirmek hem de izleyicilerin seyir zevkine hitap etmesi sebebiyle popüler kültürün vazgeçilmez bir ögesi haline gelmiştir. Futbolun bugün kamuoyunu meşgul eden ekonomi, siyaset gibi en önemli toplumsal sorunlardan daha fazla gündeme gelmesinin altında yatan en önemli etmen kişiyi rahatlatma deşarj verme imkânı sunmasıdır. Bu yönüyle futbol, günümüzün popüler "seküler ayin"lerinden birisi olarak kabul edilmektedir.⁵⁷

Günümüz dünyasında, kültür endüstrisinin işlevinin din-dışı kutsallıklar üretmek olduğu ve bunu yaparken de spordan sinemaya, televizyondan sanal dünyaya kadar her türlü popüler kültür olgusundan faydalandığı gözlenmektedir. Çağımız toplumlarında en yaygın spor dallarından birisi olan futbolda bazı futbolcuların futbolun ilahı olduğu kabul edilmektedir. Herhangi bir dinsel yönünün ön plana çıkarılmamasına rağmen laik kutsallığın "azizleri" olarak kabul edilen bu oyuncuların ölmeden önce tapınma konusu yapıldığı da bilinmektedir. Futbolun bugün spor dalları içerisinde en yaygın oynanan oyun olmasının altında yatan sebep her yaş grubu ve gelir düzeyine hitap etmesi, sıradan bir toprak sahada oynandığı gibi en modern sahada da yaygın bir şekilde

---

⁴⁸ Thomas Luckmann, *The Invisible Religion: The Problem of Religion of Modern Society* (London: Macmillan, 1967), 77-86.

⁴⁹ Ünal Şentürk, "Popüler Bir Kültür Örneği Olarak Futbol". Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31/1 (2007), 25-41.

⁵⁰ Thomas Luckmann, *Görünmeyen Din: Modern Toplumda Din Sorunu*. çev. A. Coşkun ve F. Aydın ve O. Coşkun (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016),98.

⁵¹ Luckmann, *Görünmeyen Din: Modern Toplumda Din Sorunu*, 105-106.

⁵² Luckmann, *The Invisible Religion: The Problem of Religion of Modern Society*. 78.

⁵³ Repstad vd, *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, 117.

⁵⁴ Mustafa Tekin, "Din Dışından Kutsala Futbol". *Ümran Dergisi*, 94 (2002), 102.

⁵⁵ Ralph Schroeder, *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*. çev. M. Küçük.(Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1996), 53.

⁵⁶ Tekin, "Din Dışından Kutsala Futbol", 102.

⁵⁷ Şentürk, "Popüler Bir Kültür Örneği Olarak Futbol", 35.

oyunabilmesidir. Futbolun bu kadar farklı katmandan insanı bir araya getirebilmesi, gündemin birinci sırasında yer alması onun bu büyüleyici etkisiyle açıklanabilir.⁵⁸

Futbolun aynı zamanda kahramanlık kültüründen beslendiği görülmektedir. Televizyonun karşınıdaki bir futbol izleyicisi tıpkı medya tüketicisi gibi hipergerçeklik içinde yaşamaktadır. Futbolun seyirlik bir oyun haline gelmesiyle futbol tüketicisi edilgen bir konuma gelmektedir. Bu yönüyle futbolun bir külte dönüşme ihtimalinden söz etmek mümkündür. Nasıl ki pagan etkinlikleri kahramanlara tapınma ve bu kahramanların etrafında şekillenen mitlerden doğuyorsa futbolun kült haline gelmesi de aynı şekilde futbolcularının yeşil sahalardaki üstün meziyetlerinden doğmaktadır. Bugün Maradona, Pele, Hagi gibi ünlü futbolculara atfedilen ilahlık yakıştırılmaları futbolun kült yönünü gösteren ifadelerdir. Nasıl ki Antik çağlarda yeraltında bulunan yeraltı canavarlarını yenerek yerüstünde kaosu engelleyen kahramanları konu alan mitler bulunuyorsa yerin üstünde de medyanın ürettiği “ilah” futbolcular bulunmaktadır. Aralarındaki tek fark ise bu futbolcuların gökler ulaşamaz bir yerde değil de yaşadığımız Dünya’da olmasıdır.⁵⁹

Weber (2011) *Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhunu* adlı eserinde Avrupa’da artan refah düzeyinin ardında Protestan ahlakın çalışma etiğinin yattığını iddia etmiştir.⁶⁰ Chiaretti Weber’e atıfta bulunarak futboldaki başarının ardındaki itici gücün inanç olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte başlangıçta seyir zevkine hitap eden futbolun etkileyici gücünün büyü bozumuna uğrayarak zamanla skor endeksli bir oyun türüne evrildiğinin de altını çizmiştir. Gerçek olan bir şey var ki dini sermaye futbol endüstrisinde eskisinden daha fazla görünür olmuştur. Brezilya’daki *Palmeiras* takımının sponsoru Pirelli iken *Sau Paulo*, *Atletico de Socoroba* dışındaki üç futbol kulübünün sponsoru ise Revend Moon adlı dini bir gruptur. Rio da Jaeniro şehrini temsil eden Universal kulübünün ardında ise Evrensel Kilisesi bulunmaktadır.⁶¹

Futbola duyulan sevgi ve bağlılık bazen öyle bir hal alıyor ki bu spor dalı bir din gibi algılanabilmektedir. Bu konuda Almanya’nın Bochum üniversitesinde din ve futbol arasındaki yakın ilişkiyi inceleyen Mattias Sellman’ın tespitleri önem arz etmektedir. Sellman’a göre futbol ile Hıristiyanlıktaki kutsal semboller arasında benzerlikler bulunmaktadır. O’na göre Hıristiyanlığın sembollerinden olan “kutsal kâse”⁶² ile kupanın; “azizlerle” yetenekli futbolcuların; “tapınak” ile oyunların oynandığı stadyumların işlev bakımından benzerlikleri bulunmaktadır. Sellmann, futbolun gerçekte başarıya olan inanca dayanan bir spor türü olduğunu ve kilisenin de bu durumdan birtakım dersler çıkarılması gerektiğini savunmaktadır. Sellmann’a göre futbol toplumdaki değer dönüşümünü yansıtmaktadır. Kutsal içinde derin saygı ve korku halini barındıran bir kavramdır. Bu sebepten ötürü insanlar kutsal kabul ettikleri değerler uğruna kendilerini feda etme noktasında asla tereddüt göstermemektedir. Bu yönüyle kutsal ile futbol arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Sellmann, bu konuda fanatik bir futbol taraftarının cenaze merasimini örnek göstermektedir. Söz konusu taraftarın kabrine futbol kramponlarının konması, mezarının yönünün stadyuma doğru dönük olmasını istemesi, taraftar grubunun mateme eşlik etmesi gibi ritüeller farklı bir anlam ifade etmektedir. Sellman tüm bu olanları insanın yüreği neye bağlıysa onun için Tanrı da odur sözleriyle özetlemektedir. O’na göre bütün bunlar futbolun bazıları için basit bir oyunundan öte çok anlam ifade ettiğini gösteren delillerdir⁶³

⁵⁸ Kaplan, “Bir Futbol Arkeolojisi ve Felsefesi: Neo-Pagan Popüler Kültür Olarak Futbol.”,299.

⁵⁹ Dilaver Demirağ, “Futbolun Büyü’sü Ya Da Top Bir Dünya (mı) dır”, 86-87.

⁶⁰ Max Weber, *Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhunu* çev. E. Aktan.(Ankara: Alter Yayıncılık, 2011), 45.

⁶¹ Dainela Chiaretti, “Tanrı Yuvarlaktır”. *Futbolistas Futbol ve Latin Amerika*. ed. D.Azzellini ve S. Thimmel(İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2008), 177-187.

⁶² Kutsal Kase: Hıristiyanlıkta Evharistiya ayini icra edileceği esnada İsa Mesih’in çarpmışa gerilirken akıtılan kanını simgeleyen şarabın korunduğu ve iman edenlere ayin esnasında ikram edilen kaptır. Bkz. Kemal Polat“Kutsal Nesnelere İle İlgili Halk İnanışları”. *Halk İnanışları*. ed. D.Arık ve A. H. Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 111.

⁶³ dw.com, “Futbol bir Din mi” (Erişim 02/02/2022).

Günümüzde futbolun “kutsalın” hatta “laik bir tanrısallığın” tezahürü olduğuna dair birtakım fenomenolojik olaylar yaşanmıştır. Bu konuda en ilginç örneklerden bir tanesi Liverpool taraftarları arasında öldüklerinde küllerinin Anfield Stadyumu’na serpilmesini isteyenlerin bulunmasıdır. Böyle bir geleneğin icra edilmesi taraftarların zihin dünyasında stadyumları “Mabed/tapınak”, futbolu da “kutsal” bir etkinlik olarak anlamlandırmalarının bir sonucudur.⁶⁴ Aynı şekilde İngiltere’de yaşanan Hillsborough faciasından⁶⁵ sonra taraftarların stadyumda ölenler için anma etkinliklerinin tertip edilmesi ve benzer olayların bir daha yaşanmaması için kurban adanması futbol oyununun kutsallığını gösteren bir başka örnektir.⁶⁶

İngilizlerin yaşam tarzı ve futbol arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı araştırmacılar, futbolun İngilizlerin bir zamanlar Hıristiyanlıkla özdeşleşen yaşam biçimlerine ve davranış örüntülerine yaptığı tesiri şu sözlerle ifade etmektedirler: İnsanların çoğu futbol uğruna kiliselerini terk etmektedir. Futbolun yeni bir din olarak adlandırıldığı bu sistemde oyuncular “Tanrı”; tribünler ise “kiliselerde oturan sıralar” olarak kabul edilmektedir. Bu yazarlara göre dini bayramlar ve spor etkinlikleri arasındaki benzerlikler bulunmaktadır. Futbol sezonun başladığı eylül ayı Noel’dir. Futbol müsabakaların başlaması uzun bir bekleyişin ardından adeta yeni doğumun müjdesi gibidir. Sezonun kapanması, hüznün ve sevincin karışımı olan Paskalyanın ardından gelen uzun Lenten⁶⁷ yaz dönemini ifade etmektedir. Bir bireyin futbol taraftarı olması için belirli bir inanca bağlı olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Zira bu kişisel bir tercihtir. Stadyumların içinde aynı dini kurumlarda olduğu gibi maç öncesi ritüellerden şans getirdiğine inanılan taraftar atkılarına kadar birçok objeyi görmek mümkündür. Futbolun kendine özgü ayinleri bulunmaktadır. Mağlup takımın gözden düşmüş oyuncularının kameralar karşısında pişmanlıklarını itiraf ederek kendi performans düşüşlerini temizlemek amacıyla arınma banyosu yaptıkları bilinmektedir.⁶⁸ Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, modern dönemde stadyumlar, insanların pazar ayinleri için bir araya geldiği dini kurumların toplama işlevini seküler manada mekânsal olarak yerine getirdiklerini söylemek mümkün görünmektedir.⁶⁹

Özellikle Post-modern dönemde hakikatlerin göreceli hale gelmesi zihniyet dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Dini tercihin kader değil de bireysel bir mesele olduğu algısı,⁷⁰ sosyal yaşamda seküler kutsallıklar denilen olguların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Artık dini duyguların ifade ediliş biçimleri, insanların arzu ve isteklerine göre düzenlenebildiği için dünyevi bir olguya kutsallık yüklenerek dinî bir içerik kazandırılabilirdiği gibi herhangi bir kutsal olgu da zamanla kendisine atfedilen yüklemeleri kaybederek dünyevi ya da içi boşaltılmış sembolik bir kavrama dönüşebilmektedir.⁷¹

Sonuç

⁶⁴ Necmi Erdoğan, “Popüler Futbol Kültürü ve Milliyetçilik”. Birikim Aylık Sosyalist Dergisi, 49 (1993), 28.

⁶⁵ Hillsborough faciası: 15 Nisan 1989’da Sheffield’deki Hillsborough Stadyumu’nda Liverpool-Nottingham Forest takımları arasında oynanan FA Cup yarı final maçı için stada girmek isteyen taraftarlar stadın giriş kapısına hücum etmiş, çıkan izdiham sonunda 96 kişi yaşamını yitirmiş, 766 kişi de yaralanmıştı (Donuk ve Şenduran,2020:124-126;Taylor,2020:57-72).

⁶⁶ Ian Taylor, “Hillsborough 15 Nisan 1989 Gelenek ile Modernleşme Arasında İngiliz Futbolu”. *Futbol ve Kültürü Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*. drl. R. Horak, W. Reiter, T. Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 57-72.

⁶⁷ Lent: Hıristiyanlıkta Easter (Paskalya) kutlamaları öncesinde tutulan kırk günlük oruca verilen addır. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, (İstanbul: Vadi Yayınları, 2017), 303.

⁶⁸ bbc, “Futbol ve Din”, (Erişim 03/02/2022).

⁶⁹ Ayala Ubidia Santiago, *“Del fútbol las patadas mediáticas”* Universidad Andina Simón Bolívar, Quito, (Ekuador: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007), 23.

⁷⁰ Grace Davie, *Modern Avrupa’da Din*. çev. A. Demirci(İstanbul: Küre Yayınları, 2005), 48.

⁷¹ Mustafa Aydın, “Modernleşme Bağlamında Din ve Sekülerleşme.” *Din ve Toplum*, ed. Y. Aktay, (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 189.

Zihinsel ve kültürel anlamda değerlendirildiğinde kutsalın tezahür biçiminin sadece bireylerin dini yaşamlarında değil insani girişim olduğu her yerde karşımıza çıktığı görülmektedir. Kutsala dair algı ve beklentiler herkes için aynı olamaya bilmektedir. Modern dönemde toplumların sosyo-kültürel yapısındaki değişime paralel olarak kutsalın tezahür ediliş ve algılanış biçimde değişimler gözlenebilmektedir.

Günümüz dünyasında her ne kadar aşkın ve metafizik bir varlığa göndermede bulunmasa da yaratıcı ve öğretici özellikleri sebebiyle birey ve toplumların anlam dünyasının inşasına katkı sağlayan düşünce sistemi, yaşam felsefesi kutsal olarak kabul edilmiştir. İnsani bir girişim olması hasebiyle her ne kadar aşkın ve metafizik bir varlığa göndermede bulunmasa da yaratıcı ve öğretici özellikleri sebebiyle futbol, bireylerin düşünce ve davranışları belirleme noktasında etkin bir konumda bulunmaktadır. Oyun özellikle de futbol, insanın varoluşunu anlamlandırmaya yarayan içinde belirli sembolik unsurları barındıran bir eylem türüdür. Birçok ülke için futbol sadece bir oyun türü değildir. Arjantin'in de içinde olduğu Latin Amerika ülkelerinde adeta bir varoluş biçimi, bireysel aidiyeti besleyen ve kolektif kimlik bilincinin oluşmasında etkili bir faktördür.

Konuyla ilgili çalışmalardan elde edilen teorik ve pratik veriler, giderek küreselleşen dünyada, pek çok alanın birbirine yaklaştığı gibi, din ve spor gibi iki farklı alanın da bir birine yaklaştığını göstermektedir. Aslında zıt ve birbirlerini dışlayan iki farklı dünya görüşünün hâkim olduğu spor ve din alanları metafizik ve fiziki alanları birbirine yaklaştırmış görünmektedir. Şüphesiz bunda toplumsal değişme dönüşümlerin etkisi oldukça fazladır. Futbolcular yetenekleri sayesinde kutsal bir hüviyete bürünen önemli dini-toplumsal bir fenomen haline gelmişlerdir. Tüm bu olanlar taraftarların gözünde futbolcuları haksızlık karşısında susmayan, ezilmiş kesimin yanında yer alan bir iyilik timsali gibi göstermiş, adeta masum bir aziz konumuna yükseltmiştir.

Futbolu hayatlarının önemli bir noktasına yerleştiren taraftar için kötü biten her maçta futbolcular dışında bir sorumlu bulunurken kazanılan maçlarda takım efsaneleştirilir. Yorumcuların ve yöneticilerin söylemleri mitsel hikâyelere dönüştürülür. Yenilince tutulan yas, yenince kutlama etkinlikleri, dua edip adak kesilmesi modern şehir insanının kutsallaştırma eylemleri olarak görülebilir.

Futbola duyulan sevgi ve bağlılığın, kitleleri peşinden sürükleyen bu spor dalının bir din gibi algılanabilmesine neden olduğu görülmektedir. Hıristiyanlık sembollerinden olan kutsal kâse ile kupanın; azizlerle yetenekli futbolcuların; mabet ile oyunların oynandığı stadyumların işlev bakımından benzerlikler barındırdığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle kutsal ile futbol arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu konuda fanatik futbol taraftarlarının cenaze merasimleri iyi bir örnek olabilecek niteliklere sahiptir. Söz konusu taraftarların kabirlerine futbol kramponlarının konması, mezarının yönünün stadyuma doğru dönük olmasının istenmesi, taraftar grubunun mateme eşlik etmesi gibi ritüeller, futbolun bazıları için basit bir oyunundan öte çok daha derin anlamlar ifade ettiğini gösteren uygulamalardır.

İntihal Taraması Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi/ <i>This paper was checked for plagiarism</i>
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Etik Komite Onayı Ethical Approval	Fırat Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının ... tarihli ... sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelere bağlı kalınmıştır. <i>An application for ethical approval was made to Fırat University Ethics Committee and the necessary ethical permissions were obtained with the decision numbered .... dated ...2022. In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.</i>

Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması Design of Study: AA (%50), SEK (%50) Veri Toplanması Data Acquisition: AA (%50), SEK (%50) Veri Analizi Data Analysis: AA (%50), SEK (%50) Makalenin Yazımı Writing up: AA (%50), SEK (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision: AA (%50), SEK (%50)
Finansman Grant Support	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors have no conflict of interest to declare</i>
Açık Erişim Lisansı Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License</i>
Telif Hakkı Copyright	Yazar(lar) Author (s): Ali Albayrak – Salih Emre Karayel

Kaynakça | References

- Apaydın, Ahmet. *Futbola Giriş*. Bursa: Akmat Akınoğlu Matbaacılık, 2000.
- Aydın, Mustafa. "Modernleşme Bağlamında Din ve Sekülerleşme", *Din ve Toplum*, ed. Y. Aktay, 142-169. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Azzellini, Dario ve Thimmel, Stefan. "Futbolistas: Futbol ve Latin Amerika Umutlar, Kahramanlar, Siyaset ve Ticaret". *Futbol ve Latin Amerika Futbolistas*. ed. D. Azzellini ve S. Thimmel. 9-27. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2008.
- Bies, Jean. "Şamanizm ve Edebiyat". çev. H. Köser. *Din ve Fenomenoloji*. ed. Constantin Tacou. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Bilir, Hüsnü. "Sporun Toplumsal İşlevi: Sosyolojik Bir Yaklaşım". *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12/4 (2020), 27-36.
- Boniface, Pascal. *Futbol ve Küreselleşme*. çev. İ. Yerguz. İstanbul: NTV Yayınları, 2007.
- Bora, Tanıl Ve Erdoğan, Necmi. "Dur Tarih Vur Türkiye Türk Futbolunun Milli Spor Olarak Futbol". *Futbol ve Kültürü Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*. drl. R. Horak, W. Reiter, T. Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Bostancıoğlu, Adnan. "Taraftar ve Solcu Olmak Dün ve Bugün". *Futbol ve Kültürü Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*. drl. R. Horak, W. Reiter, T. Bora (). İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Büyükbaykal, Güven & Kaya, Meltem. "Tüketim Toplumu Bağlamında Futbolun Endüstrileşmesi: 3 Büyük Takım Taraftarları Üzerinden İnceleme". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 5/2 (2019), 683-703.
- Bozköylü, Eda . *Dünyada ve Türkiye'de Futbolun Değişim Süreci, 2002-2005 Verileriyle Türkiye'de Oyuncu Performansı Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Chiaretti, Dainela. "Tanrı Yuvarlaktır". *Futbolistas Futbol ve Latin Amerika*. ed. D.Azzellini ve S. Thimmel. 177-187. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2008.
- Cox, James L. *Kutsalı İfade Etmek Din Fenomenolojisine Giriş*. çev. F. Aydın. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2018.
- Davie, Grace. *Modern Avrupa'da Din*. çev. A. Demirci. İstanbul: Küre Yayınları, 2005.
- Demirağ, Dilaver. "Futbolun Büyü'sü Ya Da Top Bir Dünya (mı) dır ". *Ümran Dergisi*, 94 (2002)82-88.
- Demirci, Kürşat. "Kutsiyet". *TDV. İslam Ansiklopedisi*. XXVI, 495-496. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 2002.

- Donuk, Bilge ve Şenduran, Fatih. *Futbolun Anatomisi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- Edles, Desfor Laur. *Uygulamalı Kültür Sosyolojisi*. çev. C. Atay. İstanbul: Babil Yayınları, 2005.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. çev. M. Ali Kılıçbay. İstanbul: Alfa Yayınevi, 1991.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. çev. L. Aslan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Eliade, Mircea. *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*. çev. C. Soydemir. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Erdoğan, Necmi. "Popüler Futbol Kültürü ve Milliyetçilik". *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 49 (1993), 26-34.
- Erdoğan, İrfan. "Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26/2 (2008) 1-58.
- Erkal, Mustafa. *Sosyolojik Açından Spor*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1981.
- Furseth, Inger ve Repstad, Pal. *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*. çev. İ. Çapçioğlu – H. Aydınalp. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2013.
- Galeano, Eduardo. *Gölgede ve Güneşte Futbol*. İstanbul: Can Yayınları, 2008.
- Galeano, Eduardo. *Cerrado por fútbol*. Siglo XXI España: Editores Mexico, 2017.
- Garfinkel, Harold. *Studies in Ethnomethodology*. New Jersey: Prentice Hall Inc. 1967.
- Güç, Ahmet. "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", Ankara: Dinler Tarihi Araştırmaları I Sempozyum: 6-9 Kasım 1996. (1998),337-353.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*, İstanbul: Vadi Yayınları, 2017.
- Harvey, David. *The Postmodern Condition: an Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Cambridge Mass.: Basil Blackwell, 1989.
- Heinila, Kalevi. "Football at the crossroads. *International Review of Sport Sociology*". 4/1 (1969), 5-30.
- Kaplan, Yusuf. "Futbol Pratiğinin Teorisi: Putbol Paganizmi". *Ünran Dergisi*, 94 (2002)51-60.
- Kaplan Yusuf. "Bir Futbol Arkeolojisi ve Felsefesi: Neo-Pagan Popüler Kültür Olarak Futbol." *Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim* (Özel Sayı),57 (2004), 295-300.
- Luckmann, Thomas. *The Invisible Religion: The Problem of Religion of Modern Society*. London: Macmillan, 1967.
- Luckmann, Thomas. *Görünmeyen Din: Modern Toplumda Din Sorunu*. çev. A. Coşkun ve F. Aydın ve O. Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Marx, Karl. *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi*. çev. K. Somer. Ankara: Sol Yayınları, 2009.
- Okur, Mahmut. *Özdeşleşme ve Bağlılık Çerçevesinde Futbol Taraftarlığı: Bozbaykuşlar Örneği*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Pilpil Yöney, Gülşah. *Kitlelerin Afyonu Futbolun Latin Amerika Edebiyatındaki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Polat, Kemal "Kutsal Nesnelere İlgili Halk İnanışları". *Halk İnanışları*. ed. D.Arık ve A. H. Eroğlu 102-134. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Santiago, Ayala Ubidia. "Del fútbol y las patadas mediáticas" Universidad Andina Simón Bolívar, Quito, Ekvador: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Schroeder, Ralph. *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*. çev. M. Küçük. Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1996.
- Stemmler, Theo. *Futbolun Kısa Tarihi*. çev. N. Aça. Ankara: Dost Kitapevi, 2000.
- Şentürk, Ünal. "Popüler Bir Kültür Örneği Olarak Futbol". *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/1 (2007), 25-41.
- Şentürk, Recep. *Yeni Din Sosyolojileri Batı'da 1960 Sonrası Arayışlar*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Talimciler, Ahmet "Futbol Değil İş: Endüstriyel Futbol ". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 26 (2008), 89-114.

- Taylor, Ian. "Hillsborough 15 Nisan 1989 Gelenek ile Modernleşme Arasında İngiliz Futbolu". *Futbol ve Kültürü Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*. drl. R. Horak, W. Reiter, T. Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Tekin, Mustafa. "Din Dışından Kutsala Futbol". *Ümran Dergisi*, 94 (2002), 99-104.
- Ünal, Ali Niyazi. *Futbolda Eğitim ve Öğretim*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2004.
- Weber, Max. *Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu* çev. Emir Aktan. Ankara: Alter Yayıncılık, 2011.
- Yapıcı, Asım. "Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamalara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış: Çukurova Üniversitesi Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2/7 (2004), 169-206 .
- Yıldırım, Münir. "Mircea Eliade'de "Kutsal ve Kutsal Zaman Kavramı". *Dini Araştırmalar*, 10/28 (2007), 59-82.
- " Dünya kupası ilk ne zaman düzenlendi " (<https://www.milliyet.com.tr/gundem/dunya-kupasi-2018-googleda-dunya-kupasi-ilk-ne-zaman-duzenlendi-2688233>. Erişim 17/12/2021.
- "Futbol bir Din mi" <https://www.dw.com/tr/futbol-da-bir-din-mi/a-5739090>. Erişim 02/02/2022.
- "Futbol ve Din" <http://news.bbc.co.uk/2/hi/3828767.stm>. Erişim 03/02/2022.